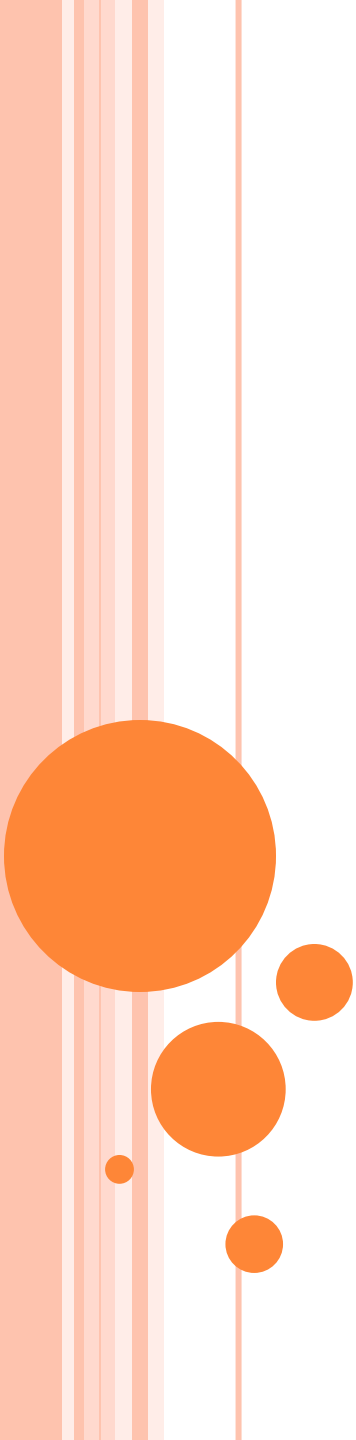

OBČANSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Webinář Metodického portálu RVP.cz

23. 10. 2013

Lektor: Petr Koubek

PROGRAM

- Lektor a téma
- konceptuální vymezení
 - obsah, proces, výsledky, klima
 - Úmluva o právech dítěte OSN
- vymezení v kurikulu
 - RVP ZV
 - RVP G
 - SVP
 - mocenské uspořádání třídy (učitelovo pojetí)
 - školní klima
- lektorské etudy
 - otevřenost školy vůči žákům, rodičům a veřejnosti
 - ukázka z výuky – případové studie života v obci
 - ukázka z výuky – dopis zastupiteli
 - ukázka z výuky – můj osobní plán
- Závěr – teorie a praxe: utváření kompetencí angažovaného občana na základě nerozostřeného konceptu

ZPĚTNÁ VAZBA ÚČASTNÍKŮ SEMINÁŘE

- chybí Vám v nabídce něco, bez čeho by byla Vaše účast pro Vás málo přínosná?

MOTIVACE

- **Hlavním cílem tzv. demokracie se stalo počítati hlavy, ale nedbati mozků.** Stanisław Jerzy Lec
- **Nejlepší argument proti demokracii je pětiminutový rozhovor s voličem.** Winston Churchill
- **Říká se, že demokracie je nejhorší způsob vlády, s výjimkou všech ostatních, které jsme vyzkoušeli.** Winston Churchill
- **Nejméně špatná (z pokleslých forem vlády) je demokracie, neboť pokrivení obce je tam nejmenší.** Aristotelés (Etika Níkomachova)
- **Demokracie je, když dva vlci a jedno jehně hlasují, co bude k večeři.** Svoboda je, když dobře ozbrojené jehně odmítá hlasovat. Benjamin Franklin
- **Vládnutí v demokracii by bylo výrazně snazší, kdyby člověk nemusel vždy znovu zvítězit ve volbách.** Georges Clemenceau
- **Demokracie je vláda tyranů korigovaná novináři.** Ralph Waldo Emerson

Tedy demokracie jako vláda „většiny“ se rozhodně musí dál kultivovat, aby například většina výrazně nekrátila svobody menšin;

- **Demokracie je zákonnost, přísné dodržování zákonů jak mocenskými orgány a organizacemi, tak i všemi občany.** Michail Sergejevič Gorbačov

Mluvíme-li o demokracii, pak ji kde kdo redukuje na volby; v české tradici Masarykově je demokracie naopak extenzivní: je humanistická, hodnotová:

- Existence duší je pravým základem demokracie: **věčné věčnému nemůže být lhostejné, nesmrtelný je nesmrtelnému roven**. Tomáš Garrigue Masaryk
- Tož demokracii bychom už měli, teď ještě nějaké ty demokraty. Tomáš Garrigue Masaryk

V této tradici je vyšším korektivem skutečného demokrata nikoliv výsledek voleb a zisk moci a kompetencí rozhodovat. Hlavním korektivem je? –

- **Demokracii dělají demokrati a lepší demokracii lepší demokrati. Pravda je ve všem, i v politice, nejpraktičtější.** Tomáš Garrigue Masaryk (Hovory s TGM)
- Na závěr vážného úvodu bonmot profesora Kellera: **Nedemokratický systém je takový, kde občané mají strach z mocných. Demokratický systém je takový, kde vláda a mocní mají obavu a strach z občanů. My dnes žijeme v systému, kde vláda má z občanů jenom velkou srandu.** Jan Keller v Britských listech
- **Humor je totiž nejdemokratičtější z lidských zvyků.** Karel Čapek

LEKTOR A TÉMA

- od školního vyučování k organizování kulturního života
- od TOM k participaci na politice
- od tiskového mluvčího k bloggingu

KONCEPTUÁLNÍ VYMEZENÍ

- aktivní občanství je postoj, který stojí na:
 - zájmu, pozorování a údivu
 - vztahu (k lidem, místu)
 - kladení si přesných otázek na správných místech
 - studiu, studiu, studiu
 - snaze prosadit vlastní inovace a řešení
 - vůli „prokousat“ se strukturami a kulturními a osobními nánosy
- jak se lišíme v důsledku našeho vývoje, znalostí, zkušeností a postojů?
 - „kibic“, glosátor, těkátor
 - aktivní občan (vzájemná a veřejná prospěšnost, sdružování)
 - teoretik politolog či sociolog
 - aktivní politik
 - novinář, poradce, lobbyista, příjemce benefitů a dotací
 - člověk a-politický
 - antisystémové skupiny (lze je podřadit aktivním občanům?)

OBČANSTVÍ VE ŠKOLE

- vzdělávací obsah: vymezen v kurikulu (RVP)
- proces vzdělávání: záleží výhradně na autonomii a rozhodnutí učitele – někde má vliv management kvality a systém autoevaluace ve škole
- výsledky vzdělávání: data chybějí, existuje jen měření občanských kompetencí dospělých
- školní klima: jeho rozvoj je možno podporovat již vyvinutými přístupy: opět to však závisí na osvícenosti pedagogů jednotlivých škol (příklad nějakého korporátního, např. krajského společného přístupu ke klimatu ve vzdělávání neznám)

KONCEPT AKTIVNÍHO OBČANA, PROCES, KLIMA A KULTURA VZDĚLÁVÁNÍ?

- můžeme probouzet zájem, podpořit kladení si otázek a přispět impulzy ke studiu
- za podmínky otevřenosti struktury (participující škola a výuka), produktivní kultury vyučování směřující ke zlepšování, otevřených vztahů (osobních setkání) a možnosti „větší než malé“ participace dětí ve výukovém procesu
- tyto podmínky jsou možné, otevřená a demokratická škola navazuje na hnutí vedoucí ke schválení...

ÚMLUVA OSN O PRÁVECH DÍTĚTE

- přijata 20. listopadu roku 1989
- první východisko občanského vzdělávání – JAK
 - Dítě je autonomní bytost, která má právo svobodně určovat svůj svět a zažívat veškerá lidská práva.
 - provision, protection, **participation**
 - participace se týká záležitostí, které se dítěte dotýkají; dítě by tedy mělo mít příležitost zorientovat se v mnoha sférách života, aby teprve mohlo aktivně požívat a uplatňovat práva daná úmluvou
 - ve škole tedy pomáháme občanskému životu dítěte výukou, která je: kvalitní ve smyslu příležitostí k učení, vycházející ze stavu poznání dítěte, obsahově pestrou, dostatečně abstraktní, aby motivovala, a metodologicky příznivou vývoji dítěte, vyváženou

POZADÍ ÚMLUVY

- navrhla ji polská delegace; principy tří „p“ vycházejí z myšlenek pediatra a spisovatele Janusze Korczaka (1878 – 1942): *V pojetí práv dítěte Korczak zdůrazňuje vnitřní aspekt práv dítěte spíše než aspekt vnější: vztahy k velkým společenským skupinám. Práva dítěte nejsou v jeho myšlení právním či morálním nárokem vůči všem ostatním, politické společnosti coby celku či velkým společenským skupinám. Konečně skutečný, přirozený život dítěte se obvykle odehrává ve dvou mikrosvětích: rodině a škole. Práva dítěte Korczak odůvodňuje jedinečností a autonomií každého dítěte, ale také jeho identitou, sebeurčením, osobní zkušeností, tedy vlastním bytím. Korczak dítě otevřeně uznává za aktivní subjekt lidských práv. (Studie o právech dítěte, kap. PRAVA DÍTĚTE V KONTEXTU, prof. JUDr. Dalibor Jílek, CSc.; str. 25;)*

- Pokud se díváme na působení školy na dítě jako na formu rozvoje jeho autonomie a aktivního přístupu k věcem intimním, osobním, ale i obecním a celospolečenským, musíme nahlédnout legislativní rámce a pak také možné způsoby takové didaktické transformace (vyučování a učení se žáků), které by je zaručilo.

VZDĚLÁVACÍ OBSAH: ROVINA RVP A STANDARDŮ

- druhé východisko občanského vzdělávání (CO)
- lépe by bylo napsat – k čemu (vedeme dítě/žáka)
 - **Tendence** ve vzdělávání, které navozuje a podporuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
 - **Charakteristika** vzdělávání: základní vzdělávání vyžaduje na 1. i na 2. stupni podnětné a tvůrčí školní prostředí, které stimuluje nejschopnější žáky, povzbuzuje méně nadané, chrání i podporuje žáky nejslabší a zajišťuje, aby se každé dítě prostřednictvím výuky přizpůsobené individuálním potřebám optimálně vyvíjelo v souladu s vlastními předpoklady pro vzdělávání.
 - **Cíle ZV**
 - **Klíčové kompetence**

KLÍČOVÉ KOMPETENCE PRO AKTIVNÍ OBČANSTVÍ: OVLIVŇUJÍ STRATEGIE UČITELE (JEHO REJSTŘÍK)

- Žák využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi (komunikativní)

PŘÍLEŽITOSTI K ZAŽÍVÁNÍ VZTAHŮ A SPOLUPRÁCE

- vytváří si pozitivní představu o sobě samém, která podporuje jeho sebedůvěru a samostatný rozvoj; ovládá a řídí svoje jednání a chování tak, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty (sociální a personální)

PŘÍLEŽITOSTI K AUTONOMNÍMU JEDNÁNÍ, DOSAŽENÍ VÝSLEDKŮ A JEJICH ZHODNOCENÍ

- chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu

PŘÍLEŽITOSTI K TOMU, ABY SE ŽÁCI MOHLI
VĚKU A VÝVOJI ŽÁKŮ ODPOVÍDAJÍCÍM
ZPŮSOBEM SEZNÁMIT S UTVÁŘENÍM A
PRINCIPY PRÁV(A)

- rozhoduje se zodpovědně podle dané situace, poskytne dle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka (občanská)

PŘÍLEŽITOST K AUTONOMNÍMU ROZHODOVÁNÍ V
NĚJAKÉM ŽÁKEM ŘÍZENÉM PROCESU NEBO
PROJEKTU

- využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje i své přípravy na budoucnost, činí podložená rozhodnutí o dalším vzdělávání a profesním zaměření (pracovní)
- PŘÍLEŽITOST K MODELOVÁNÍ BUDOUCNOSTI NA ZÁKLADĚ ZÁJMŮ A SCHOPNOSTÍ ŽÁKŮ; UTVÁŘENÍ VNITŘNÍ MOTIVACE K UČENÍ

VZDĚLÁVACÍ OBSAH VYUŽITELNÝ K UTVÁŘENÍ OBČANSKÝCH KOMPETENCÍ

- Ve vlastivědě (Člověk a jeho svět) chybí posouzení kvality života v místě bydliště
- To ale nechybí u rodiny a vztahů: **vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci (městě)**
- Podobně hodnotově si stojí v kurikulu ochrana prostředí a porušování práv: **poukáže v nejbližším společenském a přírodním prostředí na změny a některé problémy a navrhne možnosti zlepšení životního prostředí obce (města); resp.: rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už tolerovat nemohou a která porušují základní lidská práva nebo demokratické principy;**
- v případě zdravotní prevence jsou děti vedeny k účelnému plánování svého času pro učení, práci, zábavu a odpočinek podle vlastních potřeb s ohledem na oprávněné nároky jiných osob

NICMÉNĚ HLAVNÍ BÁZE PRO ROZVOJ OBČANSKÝCH KOMPETENCÍ SE NALÉZÁ VE VÝCHOVĚ K OBČANSTVÍ:

- Na rovině společenských vztahů (udržení společnosti, řekněme tedy na bázi sociologie): **posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci;**
- Aspekt „**politologické znalosti, potažmo analýzy**“ naznačený v učivu: obec, region, kraj; nejsou dále v OV rozvinuty
- Vzhledem k “utváření občanských kompetencí“ je velmi precizně vymezen okruh člověk jako jedinec, srov.: posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek; nebo... **popíše, jak lze usměrňovat a kultivovat charakterové a volní vlastnosti, rozvíjet osobní přednosti, překonávat osobní nedostatky a pěstovat zdravou sebedůvěru** (použijeme dále)

VÝCHOVA K OBČANSTVÍ II

- zvláště a odlišně od jiných okruhů je definována občanská angažovanost v kontrole veřejné správy a politiky ZNALOSTNĚ: **rozlišuje a porovnává úkoly jednotlivých složek státní moci ČR i jejich orgánů a institucí, uvede příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu; resp. POSTOJOVĚ: objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů.**

Takto jasně deklarovaný postoj je v kurikulu jinak spíše výjimkou; MY JEJ ALE VYUŽIJEME V DALŠÍM PRŮBEHU

- vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů využijeme v závěru při aplikaci „chytré teorie“ a didaktické zkratky se znalostí limitů a předpokladů žáků

VÝCHOVA K OBČANSTVÍ III

- Vrcholem vedení žáka k utváření občanských kompetencí je toto: **přiměřeně uplatňuje svá práva včetně práv spotřebitele a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod, rozumí povinnostem občana při zajišťování obrany státu.**
- *Lidskoprávní propedeutiku* může učitel vyučovat; zde je ale nade vší pochybnost, že v nedemokraticky řízené instituci či procesu (zde výuky) nelze poučit mladého člověka o demokracii a úloze aktivního občana v takovém režimu – to se naopak účinně transformuje díky příkladu, rozvinutému demokratickému a participaci žáků vítajícímu klimatu a to jek ve třídě, tak v celé škole.

PRŮŘEZOVÉ TÉMA VDO

- vede k otevřenému, aktivnímu, zainteresovanému postoji v životu
- vychovává k úctě k zákonu
- rozvíjí disciplinovanost a sebekritiku
- učí sebeúctě a sebedůvěře, samostatnosti a angažovanosti
- přispívá k utváření hodnot jako je spravedlnost, svoboda, solidarita, tolerance a odpovědnost
- rozvíjí a podporuje schopnost zaujetí vlastního stanoviska v pluralitě názorů
- motivuje k ohleduplnosti a ochotě pomáhat zejména slabším
- **umožňuje posuzovat a hodnotit společenské jevy, procesy, události a problémy z různých úhlů pohledu (lokální, národní, evropská, globální dimenze)**
- vede k respektování kulturních, etnických a jiných odlišností
- vede k asertivnímu jednání a ke schopnosti kompromisu

- rozpracování témat a povinných okruhů (Občanská společnost a škola, Občan, občanská společnost a stát, Formy participace občanů v politickém životě, Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování) závisí na škole – protože je vymezení přínosů deklaratorní, stálo by kvůli podpoře rozvoje občanských kompetencí konkrétních žáků za to monitorovat školní aplikace průřezového tématu

RVP G

Občanský a společenskovední základ

- člověk ve společnosti (socializace)
 - **objasní podstatu** některých sociálních problémů současnosti a popíše možné dopady sociálně-patologického chování na jedince a společnost
- občan ve státě
 - vedle přehledu se vyžaduje: vyloží podstatu demokracie, **odliší ji** od nedemokratických forem řízení sociálních skupin a státu, porovná postavení občana v demokratickém a totalitním státě
 - objasní **podstatu a význam** politického pluralismu pro život ve státě, uvede **příklady politického extremismu** a objasní, v čem spočívá nebezpečí ideologií

- rozlišuje složky politického spektra, porovnává přístupy vybraných politických seskupení k řešení různých otázek a problémů každodenního života občanů
- uvede příklady, jak může občan ovlivňovat společenské dění v obci a ve státě a jakým způsobem může přispívat k řešení záležitostí týkajících se veřejného zájmu
- vyloží podstatu komunálních a parlamentních voleb, na příkladech ilustruje možné formy aktivní participace občanů v životě obce či širších společenstvích
- obhájí svá lidská práva, respektuje lidská práva druhých lidí a uvážlivě vystupuje proti jejich porušování
- uvede okruhy problémů, s nimiž se může občan obracet na jednotlivé státní instituce, zvládá komunikaci ve styku s úřady
- uvede příklady projevů korupce, analyzuje její příčiny a domýšlí její možné důsledky

ZÁVĚR K RVP

- kurikulum poskytuje dostatečný prostor pro rozvíjení občanských kompetencí; prostor je vymezen co se konceptuální úrovně (odbornosti vymezení učiva a očekávaných výsledků vzdělávání a učení se žáků) správně a dostatečně

ŠVP: OBLASTI, KDE LZE ROZVÍJET KOMPETENCE DEMOKRATICKÉHO OBČANA

- vize a plán rozvoje školy,
- charakter vzdělávání, společné i předmětové strategie učitelů (a nabídka příležitostí k učení se pro žáky),
- rozvoj školního a třídního klimatu (aby bylo bezpečné a umožnilo nepřerušované zdravé dětské rozvíjení se a dospívání).
- K tomu by škola měla vyvinout zpětnovazební mechanismy, které by vztahovou a pocitovou rovinu měřily alespoň podobně často, jako se zjišťuje rozvoj žákovské kognitivity.

DOPORUČENÍ – PRO ZAPAMATOVÁNÍ

- výuka na konceptuální rovině přesná, správná věcně
- výběr konceptů (dekontextualizovaných abstraktů učiva) a přizpůsobení jejich didaktické transformace žákům s ohledem na zónu jejich nejbližšího rozvoje – umožnění aktivní participace a rozvoje myšlení žáků
- komunikace rozvíjející, klima otevřené a produktivní co se týče podpory učení se žáků
- publikace o Komunikaci ve školní třídě (2012) uvádí případové studie komunikace právě v našich předmětech: komunikace v sociálně vědných předmětech často postrádala zpětnou vazbu: byla příliš relativistická: přitom RVP vyžaduje základní poznání a distinkce občanského jednání v institucionalizovaném systému správy veřejných věcí

- kontext a podmínky přizpůsobit cíli: tedy otevřít možnosti aktivní participace ve výuce i vytváření prostředí, pravidel apod. v bezpečném prostředí, rozvoj prosociálního a podpůrného klimatu třídy a školy

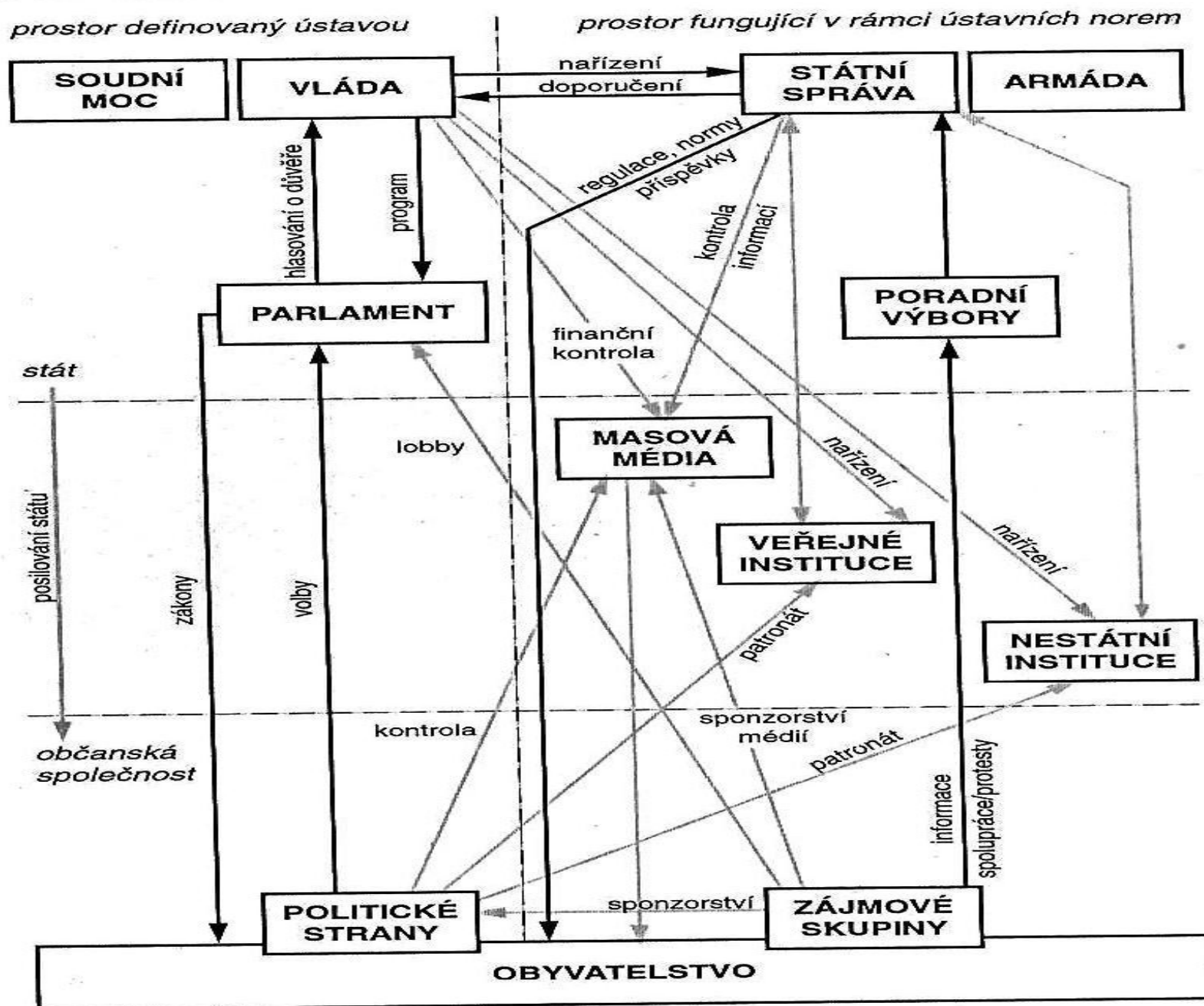

POLITIKA JAKO ÚSTŘEDNÍ KONTEXT OBČANSKÉ AKTIVITY

- jako autor si nyní dovolím **odbočku**, než představím 4 příklady rozvíjení kompetencí aktivního občana
- český výraz označuje **3 různé pojmy** a fenomény:
- **polity**: je politický systém, institucionalizované uspořádání, kompetence složek, jejich vztahy (váhy a protiváhy v systému)
- polity je dostupná v legislativě; zákony jsou ale v sociopolitických systémech často oživovány, dekonstruovány a re-interpretovány aktéry formou zvyklostí, vyvažování a posilování na úkor ostatních
- dostupné na atre.cz (aktuální znění předpisů), dále ve sbírce zákonů, kodexy s výklady na justice.cz aj.

Obr. 1.1 Model liberálního demokratického politického systému

POLICY – IDEOLOGICKÉ ZÁKLADY

- programy stran bývají veřejné informace
- programy mají některé základy dané výchozí ideologií (existence catch-all parties):

	Uzavřený politický systém (posilování institucí)	Otevřený politický systém (posilování občan. společnosti)
„Malý“ stát (zajišťuje užší servis)	KONSERVATIVNÍ, KŘESŤANSKODEMOKRATICKÝ	LIBERÁLNÍ až LIBERTARIÁNSKÝ
Silný stát (širší servis)	LEVICOVĚ PATERNALISTICKÝ	SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÝ

POLITICS – POLITICKÝ PROCES

- **složitá disciplína** – na lokální (obecní) úrovni je dobře sledovat již na ZŠ – utváření zdravě kritického občanského vnímání politiky
- odehrává se zdánlivě dobře zpřehledněn v svobodných mediích – častý vliv profesionálního PR stran a politických osobností
- investigativní žurnalistika
- politické orgány mají transparentní nástroje sledování průběhu jednání vč. stenozáznamů a hlasování – jedinečný zdroj politické kontroly (sněmovna:

<http://www.psp.cz/sqw/hlasovani.sqw?o=6>)

- jednání zastupitelských a justičních orgánů bývají až na zdůvodněné výjimky veřejně přístupná
- jednání exekutivy na celostátní úrovni jsou transparentně dostupná prostřednictvím on-line knihovny připravované legislativy: <https://apps.odok.cz/kpl-news>); na různé úrovni otevřenosti spravují regiony krajské úřady.

PŘÍKLADY VÝUKY

- 1. etuda – otevřenost školy a ŠVP vůči žákům, rodičům a veřejnosti

- Komunitní školy

*Myšlenka komunitní školy, nebo chcete-li školy jako **komunitního centra**, je obrazem volného toku informací, znalostí a dovedností mezi různými skupinami občanů (každý je učitelem i žákem), které vede k **rušení bariér mezi školou, rodiči, žáky, učiteli, politiky, aktivisty, podnikateli** apod. a v důsledku vede i ke zkvalitňování způsobů vzdělávání.*

- *komunitní škola se vyznačuje detailními standardy vymezujícími proces vzdělávání a participace a systémem autoevaluace*
- existují i další komplexní standardizace otevřenosti: např. Rodiče vítáni
- školní parlamenty lze považovat spíše za minimální standard participace (lze posoudit podle individuální činnosti: porovnáváme skutečný vliv žáků a žákyň na věci, jež se jich týkají)...

- **2. etuda – vyučování, které může podporovat rozvoj takových dovedností**
- co bych vylepšil v obci? (sekunda, G Varnsdorf)
- případové studie žáků:
 - práce s plánem obce
 - společná vycházka
 - výběr studií
 - zpracování studií
 - prezentace v terénu; návrhy zlepšení

- **3. etuda – občanská angažovanost**
- Dopis zastupiteli (B. Blažek) (tercie, G Open gate)
 - diskuse o fungování obce (klientské služby, kvalitní infrastruktura, bezpečnost...)
 - krátká představení obcí, z nichž pocházeli žáci a žákyně – šlo o internátní školu
 - fotodokumentace, rozdělení fotografií
 - formulování dopisů
 - odeslání a očekávání odpovědí
 - oslava odpovědí s diskusí, co jsme se naučili

- **4. etuda – můj osobní plán (experimenty ve výuce směřující k rozvoji demokratických a občanských kompetencí)**
- Pozorujeme se navzájem, charakteristika osobnosti (kvarta, Varnsdorf, Open Gate, Minerva)

- **Teorie a praxe:** teoretické znalosti a didaktická znalost? Možnost překonání zdánlivé propasti.
- Role znalosti oboru, didaktické znalosti a didaktického umění: politické systémy podle Giovanniho Sartoriho (*Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976); transitní teorie (např. Mgr. Radek Buben, Politické strany a demokratizace ve Venezuele po roce 1958 (Ustavení a konsolidace paktu z Punto Fijo). (Dostupné on-line)
- rozhodující roli má ale učební *ko-text*: podmínky, jež jsou k dispozici v reálné situaci, klima, v nichž výuka probíhá, vztahy: společná očekávání jsou nějak sladěna vs. *mocenská tahanice* učitele se žáky

LITERATURA

Bartůšek, D. & Lauerman, M. (v tisku). *Komunitní škola – základ efektivního formování občanské kultury žáků i společnosti*

Janík, T. et al. (v tisku). *Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky*

Keller, J. (1999). *Úvod do sociologie*. 4., rozšířené vydání, Praha: SLON, zejm. s. 77 – 81.

Klíma, M. (2013). Koncept klientelistické strany. Případová studie – Česká republika. *Politologický časopis*. Dostupné z: <http://www.cceol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=e45d7fbc-06eb-49bd-8863-51aca6520cd8&articleId=f3a21347-783b-4ed9-ac3a-7079b9b2b625>

Kudrna, Z. (2013). Mezi gilotinou a vidlemi. *Respekt* 24(42), s. 28.
RVP G

RVP ZV

Říchová, B. (2002). *Přehled moderních politologických teorií*, Praha: Portál.

Šedová, K, Švaříček, R. & Šalamounová, Z. (2012). *Komunikace ve školní třídě*, Praha: Portál
vlastní učitelské portfolio

PROSTOR PRO DISKUSI

... a děkuji za pozornost,
na shledanou příště!

Petr Koubek

petr.koubek@nuv.cz

